

Musikkterapi og like handlemuligheter: Med rettighetsperspektiv på agendaen

Randi Rolvsjord

Professor i musikkterapi
Universitetet i Bergen

SAMMENDRAG

I denne teksten tar jeg utgangspunkt i Ruuds definisjon av musikkterapi. Jeg utdyper betydningen av rettighetsperspektivet som jeg mener er implisitt, og drøfter rettighetsproblematikk som denne definisjonen aktualiserer. Min motivasjon for dette er todelt. For det første har Ruuds tekster gjennom årene vært en stor inspirasjon for min egen kritiske forskningsaktivitet. Jeg ønsker derfor å løfte fram den kritiske tenkningen i hans forfatterskap. For det andre mener jeg at dagens politiske situasjon aktualiserer rettighetsperspektiver. Dette knytter jeg til globale utfordringer som migrasjon og helse, kombinert med neoliberalistiske strømninger og individualistisk ideologi som ser ut til å føre til større ulikhet mellom mennesker i samfunnet. Jeg mener dette fordrer en økende grad av kritisk bevissthet knyttet til musikkterapeutisk praksis, der rettighetsperspektiver må bli grunnleggende i musikkterapeutisk praksis og forskning. Med utgangspunkt i kritiske perspektiver beskriver jeg handlemuligheter i en politisk diskurs, der spørsmål om handlemuligheter fordrer refleksjon omkring likestilling og like rettigheter.

Nøkkelord: *Handlemuligheter, kritiske perspektiv, likestilling, musikkterapi, rettigheter*

Handlemuligheter som politisk diskurs

Et av Even Ruuds mest kjente bidrag til musikkterapien er hans definisjon av musikkterapi¹: «Musikkterapi er bruk av musikk til å gi mennesker nye handlemuligheter» (Ruud, 1990: 24). Denne definisjonen er preget av en humanistisk grunnforståelse, der begrepet handlemuligheter er forankret i humanistiske verdier som ofte knyttes opp mot individets muligheter for selvbestemmelse og selvaktualisering. Ruud knytter imidlertid humanistiske perspektiv til systemiske, kulturelle og politiske aspekter (Ruud, 2008, 2010), og han er klokkeklar på at definisjonen må forstås både i lys av individuelle og samfunnsmessige forutsetninger og behov:

This did not mean only directing music therapy to the individual needs of clients, trying to empower their developmental skills to increase a sense of agency. It also meant that because «possibilities of action» were often hindered by the larger structural barriers in society, I felt the need to establish music therapy as something that could meet the broader socio-logical and cultural needs of the clients (Ruud, 1998: 3).

Ruud understreker at muligheten for å skape endringer gjennom musikkterapi ikke er løsrevet fra strukturelle og politiske nivå, der individets handlemuligheter oppstår i samspillet mellom individ og samfunn. Han knytter også eksplisitt an til rettighetsperspektiver, og artikulere et politisk, venstreorientert standpunkt som blir et tydelig argument for kritiske perspektiv i musikkterapien:

Det var et politisk aspekt ved å betone handlingsbegrepet. Personlig har jeg et ønske om å bruke musikk til å bidra til en endring i samfunnsforhold. Det var imidlertid ikke så enkelt den gang å se at musikkterapi kunne inngå i et slikt kritisk prosjekt. Selv har jeg alltid ment at kvaliteten på et samfunn har direkte sammenheng med variabler som solidaritet, likeverd og menneskerettigheter, og da ikke minst hvordan vi behandler utsatte grupper i samfunnet – som f. eks innsatte eller andre marginaliserte grupper (Ruud, 2007: 35–36).

Handlemulighetene en person har, avgjøres derfor av begrensninger og muligheter både på individnivå og samfunnsnivå (Ruud, 1990, 1998, 2007). Når jeg her betrak-

1 Ruud brukte begrepet «handlemuligheter» i flere tidligere tekster (Ruud 2015/1979; 1980), men det er først og fremst i hans doktorgradsavhandling (Ruud, 1990) at den fremstår i en klar definisjonsform.

ter handlemuligheter i en politisk diskurs er det med det utgangspunkt at Ruuds definisjon på musikkterapi forutsetter dette. I denne definisjonen ligger det en politisk agenda der det kollektive ansvar for menneskers helse artikuleres. Imidlertid er det tydelige politiske tendenser i dagens samfunn som fostrer en mer individualistisk forståelse av våre handlemuligheter.

Samfunnsutviklingen vi ser i dag omtales ofte som neoliberalistisk. Dette er en betegnelse som brukes på ulike måter, enten som politisk rammeverk, som en ideologi eller en styringsform (Larner, 2000). Her forstår jeg neoliberalismen som et ideologisk fundament som fostrer en høyreorientert politikk med vekt på det frie marked, privatisering og «new public management». Som ideologi kjennetegnes neoliberalismen av en sterk individualisme som innebærer vektlegging av vellykethet, autonomi, produktivitet og selvrealisering. Duggan (2003) fremhever to dimensjoner; privatisering og personlig ansvarliggjøring som kjennetegnende. I en slik neoliberalistisk ideologisk og politisk diskurs kan man si at handlemuligheter blir et individuelt ansvar. I dette ligger samtidig at det kollektive ansvaret svekkes og at individet normativt konstrueres som «entrepreneurial actors» (Rottenberg, 2014: 420) med ansvar for egen livssituasjon.

Denne konstrueringen av individuell *agency* som normativt kan blant annet knyttes til begrepet *ableism*. Ableism innebærer en normativ forventning om individer med stor grad av autonomi, personlige meritter og entreprenørskap (Goodley, 2014). Goodley beskriver dette som en «neoliberal-able» subjektivitet (2014: 27). Dette er med andre ord en ideologi som både innebærer en preferanse for «ableness», og en ideologi der makten til endring av livssituasjon primært plasseres hos individet.

Hvis handlemuligheter skrives inn en slik privatiserende individualistisk diskurs, viskes det strukturelle nivået bort, både med tanke på distribusjon av ressurser og hindringer for utfoldelse. Giroux uttrykker dette slik:

In this view, freedom is no longer linked to collective effort on the arts of individuals to create a democratic society. Instead, freedom becomes an exercise in self-development rather than social responsibility, reducing politics to either the celebration of consumerism or a privileging of a market-based notion of agency and choice that appear quite indifferent to how power, equity, and justice offer the enabling conditions for real individual and collective choices to be both made and acted upon (Giroux, 2003: 197).

En slik fraskrivelse av kollektivt samfunnsansvar innebærer diskriminering. Et slikt syn ignorerer de ulike forutsetninger for helse, lykke, personlig utvikling eller handlemuligheter som ulike sosiokulturelle posisjoner i samfunnet medfører (Becker & Maracek, 2008). En individualistisk ideologi gjør med andre ord både privilegier og diskriminering usynlig.

Handlemuligheter må derfor forstås i en politisk diskurs. Dette fordrer bevissthet om ressursfordeling og muligheter for diskriminering. Handlemuligheter, for eksempel muligheter til helse eller velvære, deltakelse, eller til bruk av musikk, er derfor fundamentalt knyttet til rettighetsproblematikk. En politisk diskurs om handlemuligheter aktualiserer dermed spørsmål om likestilling og kritiske perspektiv i musikkterapiens teoretiske refleksjon (Ruud, 2008, 2011).

Ulikhet, (u)likestilling og like handlemuligheter

Likestilling er et begrep som svært ofte assosieres med feminisme og kvinners kamp for likestilling i samfunnet, eller til borgerrettighetskamper som har vært knyttet til rase. I dag rommer likestillingsbegrepet større variasjon. Det er relevant å vurdere rettigheter og likestillingsproblematikk med tanke på brede variasjoner for kulturell lokalisering. Det kan for eksempel handle om kjønn, seksualitet, klasse, rase, eller funksjonshemming. Nyere kritiske perspektiver innenfor feminisme, postkolonialisme, disability-studier eller skeive perspektiv understreker viktigheten av å utforske sammenhenger og kryssningspunkt, *interseksjonalitet*, mellom slike kulturelle lokaliseringer (Carbin & Edenheim, 2013; Lykke, 2010; Mann, 2012).

Det er viktig å understreke at likestillingsperspektiver ikke forutsetter likhet, i den forstand at det innebærer en ide om at mennesker har like ønsker, verdier, ferdigheter, mål og lignende. Innenfor feministisk psykologi har Becker (2005) pekt på at det ikke skaper mening å diskutere likestilling uten nettopp å forutsette variasjoner og ulikhet. Likeledes innenfor feltet disability-studies, peker Davis (2013) på viktigheten av å fremme variasjon snarere enn normalitet. Han hevder at med en økende forståelse for variasjoner i (det neoliberalistiske) samfunnet, er det paradoksalt at funksjonshemming forsøkes normalisert gjennom behandling. Dette kan indikere at variasjoner som handler om helse og kropp i liten grad er ønsket velkommen i samfunnet (Davis, 2013).

Fra mange hold hevdes det at kamper for like rettigheter tilhører fortiden, og at kulturell lokalisering, for eksempel kjønn, ikke lenger innebærer strukturelle hindringer for likestilling (jf. Moi, 2006; McRobbie, 2011; Rottenberg, 2014). Men til tross for et samfunn som i utgangspunktet ser ut til å fremme valgmuligheter for individet, så beskrives altså nye former for diskriminering forårsaket av en individualistisk neoliberalistisk ideologi. Giroux (2003) peker på at en slik individualisme ignorerer rase og rasisme som kollektive utfordringer og omgjør dette til fortellinger om individuell mislykkethet. Richardson (2005) peker på økende forventning om at homoseksualitet skal innpasse seg heteroseksuelle normer. Flere feminister, blant annet McRobbie (2004, 2007), Faludi (2006), og Rottenberg (2014) problematiserer dagens kvinneideal, som dreier seg om vellykkethet, utseende, kapasitet og evne til å balansere jobb og familie, og hevder at dette fører til at ansvaret for likestilling framkoples samfunnets politikk og overføres til den enkelte kvinne.

Like handlemuligheter til musikkering

Musikkterapien er fundert i en ide om at involvering med og bruk av musikk, musikkering,² kan være helsefremmende. Musikkering, som en slik ressurs, er både i musikkterapeutisk praksis og i andre livskontekster en handlemulighet. Muligheter til musikalsk deltakelse og bruk av musikk griper inn i samspillet mellom individ og samfunn. Musikkterapien har bidratt til å synliggjøre, artikulere og teoretisere en medfødt kapasitet for musikalsk samhandling, og har fremmet inkluderende perspektiv på musikalsk samhandling (Ruud, 1996, 2016). Likeledes har forskning på menneskers bruk av musikk i dagliglivet synliggjort at også den mer allmenne bruken av musikk kan beskrives som helsefremmende (DeNora, 2000; Ruud, 1997/2013). Dette synliggjør menneskers «agency» for musikkering, der musikk kan beskrives som en potensiell helseressurs (Ruud, 1998), eller som et «kulturelt immunogen» (Ruud, 2013) som mennesker med ulike forutsetninger og i ulike livssituasjoner tar i bruk på kompetente måter (jf. Batt-Rawden, DeNora & Ruud, 2005; Beckmann, 2014; Bonde, Ruud, Skånland & Trondalen, 2013; Rolvsjord, 2014).

Musikk sosiologen Hesmondhalgh (2013) stiller imidlertid endel kritiske spørsmål til forskningen på menneskers bruk av musikk i hverdagslivet. Han hevder denne forskningen ikke tar tilstrekkelig hensyn til strukturelle begrensninger på indivi-

2 Musikkering henviser her til det engelske begrepet «musiccking» (Small, 1998).

ders «agency» ved bruk av musikk. Han fremhever to komplementære dimensjoner ved menneskers musikkfering, det private/ intime og det offentlige/sosiale. Med dette argumenterer han for hvordan individers muligheter til personlig utvikling og velvære, også må sees i lys av hvordan musikken brukes til å fostre et sunt samfunn som fremmer solidaritet og fellesskap. Hesmondhalgh understreker at: «we need a sense of constrained agency, of the ways in which social and psychological dynamics might limit people's freedom to act» (2013: 40). Det er derfor viktig å avdekke ulike typer hindringer som gjør at grupper av mennesker eller enkeltmennesker ikke har den samme mulighet til musikkering. Jeg vil her forsøke å utforske dette med utgangspunkt i markørene klasse, kjønn og funksjonshemming.

Det er lett å ta for gitt at musikk er lett tilgjengelig for folk flest i dag. Gjennom ulike typer teknologi og internett er musikk kun et tastetrykk unna. I Norge er vi også blitt vant til å stole på et godt utbygd velferdssystem som har gjort klassedebatter mindre fremtredende i offentligheten. Det er imidlertid økende forskjeller også i Norge, og fattigdom er et stort globalt samfunnsproblem. Økonomi spiller en rolle når det gjelder tilgang til musikk og muligheter for deltakelse i musikalske sammenhenger. Ikke alle har råd til Ipad, iphone, en gitar, et piano, kulturskoletilbud for barna, konsertbilletter etc. Hesmondhalgh (2013) peker også på hvordan privatiseringen i samfunnet har ført til at det er mindre fokus på å støtte kulturtilbud slik som kulturskoler, konsertarenaer, kor, korps etc., noe som kan gjøre musikk mindre tilgjengelig for mange mennesker. Til sist vil jeg peke på at musikk også kan være en arena som også bidrar til klasseskiller ved at ulike typer musikk og musikalsk kompetanse og identitet verdsettes ulikt. Ruud har bidratt til bevissthet om slike politiske aspekter blant annet gjennom sitt engasjement for mer inkluderende musikkpraksiser i skole, og sin deltakelse i et musikkprosjekt for palestinske ungdommer i en flyktningleir i Libanon (Ruud, 2011; Storsve, Westby & Ruud, 2009).

En kjønnen musikkultur strukturerer også bruk av musikk. En rapport basert på medlemmene i norske Gramart (Lorenzen, 2011) peker på at vi har et svært kjønns-segregert norsk musikkliv. Det er svært mange flere mannlige instrumentalister enn kvinnelige, og enkelte instrumenter slik som trommer, bass, trompet og gitar, er tydelig dominert av mannlige utøvere. En undersøkelse blant barn og ungdom i Storbritannia (Hallam, Rogers, & Creech, 2008), dokumenterer en liknende skjevhet der kjønn ser ut til å ha svært stor innvirkning på barns valg av instrumenter. Ruud nevner liknende kjønnsulikheter knyttet til musikalske sjangrer (2010), og drøfter også i sin studie av musikk og identitet (1997/2013) tendenser til at jenter oftere tilbys mere passive roller. En slik kjønns-segregert kultur kan åpenbart fostre ulike-

stilling og innebære begrensninger både for kvinners og menns deltakelse og bruk av musikk (Rolvsvjord & Halstead, 2013; Halstead & Rolvsjord, 2017; Scrine, 2016).

Av særskilt interesse i en musikkterapeutisk sammenheng, er også hindringer som ulike typer funksjonshemming medfører med hensyn til musikkering. Ruud peker nettopp på diskriminering av denne gruppen når det gjelder offentlig støtte og tilbud om musikkopplevelser og musikkundervisning: «At mennesker med funksjonshemninger har blitt og fortsatt blir forskjellsbehandlet når det gjelder tilgang til musikk er en kilde til krenkelse av menneskeverdet» (2007: 36). Manglende infrastruktur (f. eks manglende tilgjengelighet til transport) og manglende universell utforming (f. eks dårlig tilrettelagte inngangsparti og toaletter) er åpenbart begrensende for handlemuligheter knyttet til bruk av musikk. Utviklingen av interaktiv teknologi og eksperimentelle design av musikalske objekter som Ruud har vært engasjert med i RHYME-prosjektet (Ruud, 2014; Stensæth, 2014), er et konkret eksempel på hans engasjement for å øke tilgjengeligheten til musikkopplevelser for mennesker med funksjonshemming. For mennesker med funksjonshemminger eller psykiske helseproblemer begrenses muligheten til musikkering også av stigma. Stigmatisering, for eksempel myten om sammenhenger mellom psykisk lidelse og vold (Beresford, Nettle & Perring, 2010; Corrigan & Wassel, 2008) kan gjøre deltakelse i en musikalsk sammenheng, for eksempel i et kor, vanskelig. En fostring av en elitistisk musikkultur (Small, 1998; Sloboda, 2005), gjør også terskelen for deltakelse i musikk høy. I mitt arbeid innenfor psykisk helse har jeg mange ganger sett hvordan dette rammer personer og hindrer dem fra å delta i vanlige sammenhenger som allsang i kirken eller det å kunne synge i et kor (jf. Rolvsjord, 2010; Rolvsjord & Halstead, 2013).

Et kritisk blikk på musikkterapien

I lys av behovet for kritiske perspektiver og fokus på rettighetsproblematikk i sammenfunnet, vil det være relevant å fremme ideologisk og politisk bevisstgjøring i musikkterapien. Vi må stille spørsmål om hvilke ideologiske forutsetninger og verdier musikkterapien spiller på lag med. Hadley (2013) peker på behov for øket sosial, kulturell og politisk bevissthet i forhold til ulike menneskers sosiokulturelle lokalisering (kjønn, seksualitet, rase, klasse og funksjonshemming) med tanke på demografiske forhold i profesjonen, helsepolitikk og terapikultur, musikkultur, forskningspolitikk og utdanningspolitikk. Jeg vil hevde at det i dag er en økning av slike kritiske

og interseksjonalitetsorienterte bidrag i musikkterapien (Rolvsjord, under publisering).

Med framveksten av individualistiske verdier er det imidlertid fortsatt viktig både å avdekke og utfordre «fargeblindhet» i musikkterapien. En slik fargeblindhet kan utrykke seg gjennom at normaliserte og privilegerte sosiokulturelle posisjoner som hvithet, «ableness», mannlighet, heteronormativitet eller middelklasse tas for gitt. Dette kan innebære fremmedgjøring, eller ignorering og manglende bevissthet om betydningen av sosiokulturell lokalisering. Jeg vil understreke at musikkterapien som et yrke som omfatter arbeid med mennesker med ulike typer funksjonshemming og helseproblem, eller med ulike marginaliserte grupper i samfunnet, ikke gjør musikkterapien «immun» mot slik fargeblindhet. Det er heller ikke nødvendigvis avgjørende om musikkterapeuter representerer mangfold i slike lokaliseringer, selv om man kanskje kan hevde at manglende mangfold blant yrkesutøvere ofte kan være et symptom på, eller innebære en risiko for fargeblindhet (Hadley, 2013).

Et kritisk lys på vår egen profesjon, må dermed innebære at like fullt som vi er opptatt av å endre diskriminerende strukturer i samfunnet gjennom musikkterapeutisk praksis, må vi ha en kritisk bevissthet om likestilling i musikkterapeutisk praksis, profesjon og faglig diskurs. Slike kritiske blikk på vårt eget fag har blant annet søkt å dekonstruere narrativer i musikkterapien med tanke på å avdekke fremmedgjøring, privilegering eller normalisering av gitte sosiokulturelle lokaliseringer. Baines var banebrytende der hun allerede i 1992 identifiserte kolonialistiske tendenser i musikkterapeutiske modeller blant annet knyttet til musikksyn. I en nyere artikkel peker Comte (2016) tilsvarende på det hun kaller «neo-kolonialistiske» tendenser i musikkterapeuters representasjoner av flyktninger og musikkterapeutisk praksis med denne gruppen. Andre tekster dekonstruerer kjønnsstereotypiske eller heteronormative narrativer (Halstead & Rolvsjord, 2017; Rolvsjord, 2006; Rolvsjord & Halstead, 2013), og utforsker musikkterapeuters holdninger til varierte seksuelle identiteter (Whitehead-Pleaux et al., 2013). Andre igjen har utforsket og utfordret representasjoner av mennesker med funksjonshemming (f.eks. Fairchild & Bibb, 2016; Rolvsjord, 2014). Denne forskningen synliggjør hvordan musikkterapien på mange måter spiller dominerende og privilegerende strukturer i samfunnet.

Like handlemuligheter som agenda for musikkterapien

I denne teksten har jeg argumentert for en politisk forståelse av handlemuligheter som ikke kan løsrives fra politiske og ideologiske diskurser og strukturelle nivå. Jeg har relatert Ruuds definisjon til rettighetsperspektiv. En særskilt vektlegging av slike rettighetsperspektiv i Ruuds tekster, har vært knyttet til musikkulturpolitikk. Dette kommer kanskje først og fremst fram i hans vektlegging av musikalsk identitet, der han oppfordrer til en uforbeholden anerkjennelse og respekt knyttet til ulike musikktyper og musikalske identiteter (Ruud, 1997/2013). Han beskriver dette som en solidaritetshandling i musikkterapien:

A politics of music therapy thus aims at the more general empowerment of clients, in the sense of helping establish them within a community network. This is the solidarity aspect of music therapy. Building on respect for idiosyncratic musical identity, this means enhancing the personal dignity of the people with whom we work (Ruud, 1998: 4).

Musikkterapien i Norge har, slik Ruud (1996) har påpekt, fremhevet anti-elitistiske verdier og fostret inkluderende musikkpraksiser med muligheter for deltakelse uansett fysiske eller mentale forutsetninger. I Ruuds definisjon ligger også en tydelig intensjon om å bidra til en slik utvikling av musikkterapien (Ruud, 1990, 1998, 2007). I de senere årene har slike praksiser blitt mere markant artikulert blant annet gjennom utviklingen av samfunnsmusikkterapi (Ansdell, 2002; Pavlicevic & Ansdell, 2004; Stige, 2003; Stige, Ansdell, Pavlicevic & Elefant, 2010; Stige & Aaroe, 2012).

Når hindringer for handlemuligheter på strukturelt nivå gir ulike forutsetninger for mennesker med bakgrunn i deres kulturelle lokalisering som for eksempel kjønn, klasse, rase eller funksjonshemning, blir likestilling påtrengende. Dette mener jeg fordrer økt oppmerksomhet om rettighetsproblematikk, om likestilling, og om fremmedgjøring, diskriminering og undertrykkelse. Ruud har med sin definisjon av musikkterapi åpnet opp for en politisk agenda i musikkterapien. I lys av rettighetsproblematikk vil «bruk av musikk til å gi mennesker nye handlemuligheter» fordrer en politisk agenda knyttet til like handlemuligheter.

Rettighetsperspektiver i musikkterapien er da også artikulert i ulike sammenhenger. Krüger (2012) og Krüger og Strandbu (2015) har for eksempel satt søkelys på barns rettigheter i sitt arbeid med barn og ungdom under omsorg av barnevernet.

Rettigheter til bestemmelse over eget liv for mennesker med psykiske lidelser er vektlagt i perspektiver innen psykisk helse (Solli, Rolvsjord & Borg, 2013; Solli & Rolvsjord, 2015; Rolvsjord, 2010, 2014, 2016). Kvinners rettigheter er vektlagt i feministiske perspektiv og feministisk terapi (Curtis, 2006; 2015; Hadley, 2006; Hadley & Hahna, 2016), og flere nyere tekster har artikulert rettigheter og behov for bevissthet om seksuelle identiteter (Bain, Grzanka & Crowe, 2016; Whitehead-Pleux et al, 2012). Det er kanskje likevel behov for kontinuerlig arbeid for å fremme musikkterapien som en anti-undertrykkende og inkluderende praksis (Baines, 2013; Baines & Edwards, 2015). Jeg mener at det er svært nødvendig med en mer grunnleggende forankret bevissthet om rettighetsperspektiv og likestilling i musikkterapien. Ruuds definisjon er et godt utgangspunkt for dette. Dette handler ikke utelukkende om å utvikle spesifikke samfunnspraksiser i arbeid med grupper som er marginaliserte. Rettighetsperspektiv er relevant som en grunnleggende kritisk holdning og agenda for musikkterapien.

Referanser

- Ansdell, G. (2002). Community music therapy & the winds of change. *Voices, a world forum for music therapy*, 2(2). doi:10.15845/voices.v2i2.83
- Bain, C. L., Grzanka, P. R., & Crowe, B. J. (2016). Toward a queer music therapy: The implications of queer theory for radically inclusive music therapy. *The Arts in Psychotherapy*, 50, 22–33. doi.org/10.1016/j.aip.2016.03.004
- Baines, S. (1992). *The sociological and political contexts of music therapy: A question of ethics*. (Upublisert mastergradsavhandling, New York University). S. Baines, New York.
- Baines, S. (2013). Music therapy as an anti-oppressive practice. *The Arts in Psychotherapy*, 40, 1–5. doi:10.1016/j.aip.2012.09.003
- Baines, S., & Edwards, J. (2015). Considering the ways in which anti-oppressive practice principles can inform health research. *The Arts in Psychotherapy*, 42, 28–34. doi.org/10.1016/j.aip.2015.01.001
- Batt-Rawden, K. B., DeNora, T., & Ruud, E. (2005). Music listening and empowerment in health promotion: A study of the role and significance of music in everyday life of the long-term ill. *Nordic Journal of Music Therapy*, 14(2), 120–136. doi:10.1080/08098130509478134
- Becker, D. (2005). *The myth of empowerment. Women and the therapeutic culture in America*. New York: New York University Press.

- Becker, D., & Marecek, J. (2008). Positive psychology: History in the remaking? (5), 591–604. doi:10.1177/0959354308093397
- Beckmann, H. B. (2014). *Den livsviktige musikken. En kvalitativ undersøkelse om musikk, ungdom og helse*. (Doktorgradsavhandling), Norges musikkhøgskole, Oslo.
- Beresford, P., Nettle, M., & Perring, R. (2010). *Towards a social model of madness and distress. Exploring what service users say*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Bonde, L. O., Ruud, E., Skånland, M. S., & Trondalen, G. (2013). *Musical life stories: Narratives on health musicking*. Oslo: Norges musikkhøgskole.
- Brah, A. & Phoenix, A. (2004). Ain't I a woman? Revisiting intersectionality. *Journal of International Women's Studies*, 5(3), 75–86.
- Carbin, M., & Edenheim, S. (2013). The intersectional turn in feminist theory: A dream of a common language? *European Journal of Women's Studies*, 20(3), 233–248. doi:10.1177/1350506813484723
- Comte, R. (2016). Neo-colonialism In Music Therapy: A Critical Interpretive Synthesis of the Literature Concerning Music Therapy Practice With Refugees. *Voices: A World Forum for Music Therapy*, 16(3). doi:10.15845/voices.v16i3.865
- Corrigan, P. W., & Wassel, A. (2008). Understanding and influencing the stigma of mental illness. *Journal of Psychosocial Nursing and Mental Health Services*, 46(1), 42–48.
- Curtis, S. L. (2006). Feminist music therapy: Transforming theory, transforming lives. I S. Hadley (red.) *Feminist perspectives in music therapy*, s. 227–244. Gilsum NH: Barcelona Publishers.
- Curtis, S. L. (2015). Feminist music therapists in North America: Their lives and their practices. *Voices: A World Forum for Music Therapy*, 15(2). doi:10.15845/voices.v15i2.812
- Davis, L. J. (2013). *The end of normal. Identity in a biocultural era*. Ann Arbor, MI: The University of Michigan Press.
- DeNora, T. (2000). *Music in everyday life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Duggan, L. (2003). *The twilight of equality? Neoliberalism, cultural politics, and the attack on democracy*. Boston: Beacon Press.
- Fairchild, R., & Bibb, J. (2016). Representing people in music therapy research and practice: A balancing act. *Voices: A World Forum for Music Therapy*, 16(3). doi:10.15845/voices.v16i3.878
- Faludi, S. (2006). *Backlash: The undeclared war against American women* (15th anniversary ed.). New York: Three Rivers Press.

- Giroux, H. A. (2003). Spectacles of race and pedagogies of denial: Anti-Black racist pedagogy under the reign of neoliberalism. *Communication Education*, 52(3–4), 191–211.
- Goodley, D. (2014). *Dis/ability studies. Theorising disablism and ableism*. London and New York: Routledge.
- Hadley, S. (red.). (2006). *Feminist perspectives in music therapy*. Gilsum NH: Barcelona Publishers.
- Hadley, S. (2013). Dominant Narratives: Complicity and the Need for Vigilance in the Creative Arts Therapies. *The Arts in Psychotherapy*, 40(3), 373–381. doi: [10.1016/j.aip.2013.05.007](https://doi.org/10.1016/j.aip.2013.05.007)
- Hadley, S., & Hahna, N. (2016). Feminist perspectives in music therapy. I J. Edwards (red.) *Oxford handbook of music therapy*, s. 428–447. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Hallam, S., Rogers, L., & Creech, A. (2008). Gender differences in musical instrument choice. *International Journal of Music Education*, 26(1), 7–19.
- Halstead, J. & Rolvsjord, R. (2017). The gendering of musical instruments: What is it? Why does it matter to music therapy? *Nordic Journal of Music Therapy*, 26, 3–24. doi:10.1080/08098131.2015.1088057
- Hesmondhalgh, D. (2013). *Why music matters*. Chichester, West Sussex: Blackwell, John Wiley & Sons Ltd.
- Krüger, V. (2012). *Musikk – Fortelling – Fellesskap: En kvalitativ undersøkelse av ungdommers perspektiv på deltakelse i samfunnsmusikkterapeutisk praksis i barnevernsarbeid*. (Doktorgradsavhandling), Griegakademiet, Universitetet i Bergen, Bergen.
- Krüger, V. & Strandbu, A. (2015). *Musikk, ungdom, deltakelse – musikk i forebyggende arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Larner, W. (2000). Neo-liberalism: Policy, ideology, governmentality. *Studies in Political Economy*, 63(1), 5–25, doi: [10.1080/19187033.2000.11675231](https://doi.org/10.1080/19187033.2000.11675231)
- Lorentzen, A. H. (2011). Kjønn (u) balansen i norsk populærmusikk: inntekter, radiospilling, instrumenter, «artistfeller»: En utredning på oppdrag fra Grammofonartistenes forening (Gramart), juni 2011. Hentet fra http://gramart.shareit.no/assets/Dokumenter/Pressemeldinger/Gramartreport_Lorentzen%202011-2.PDF
- Lykke, N. (2010). *Feminist studies: A guide to intersectional theory, methodology and writing*. New York, NY: Routledge.
- Mann, S. A. (2012). *Doing feminist theory. From modernity to postmodernity*. New York: Oxford University Press.

- McRobbie, A. (2004). Notes on «What Not To Wear» and post-feminist symbolic violence. *The Sociological Review*, 52(s2), 97–109.
- McRobbie, A. (2007). Top Girls? Young women and the post-feminist sexual contract 1. *Cultural studies*, 21(4–5), 718–737.
- McRobbie, A. (2011). Beyond post-feminism. *Public Policy Research*, 18(3), 179–184.
- Moi, T. (2006). «I Am Not a Feminist, but...»: How Feminism Became the F-Word. *PMLA*, 121(5), 1735–1741.
- Pavlicevic, M., & Ansdell, G. (2004). *Community music therapy*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Richardson, D. (2005). Desiring sameness? The rise of a neoliberal politics of normalisation. *Antipode*, 37(3), 515–535.
- Rolvjord, R. (2006). Gender politics in music therapy discourse. I S. Hadley (red.) *Feminist perspectives on music therapy*, s. 311–327. Gilsum NH: Barcelona Publishers.
- Rolvjord, R. (2010). *Resource-oriented music therapy in mental health care*. Gilsum, NH: Barcelona Publishers.
- Rolvjord, R. (2014). The competent client and the complexity of dis-ability. *Voices: A World Forum for Music Therapy*, 14(3). doi:10.15845/voices.v14i3.787
- Rolvjord, R. (2016). Five episodes of clients' contributions to the therapeutic relationship: A qualitative study in adult mental health care. *Nordic Journal of Music Therapy*, 25(2), 159–184. doi:10.1080/08098131.2015.1010562
- Rolvjord, R. (under publisering). Feministiske perspektiver i musikkterapi. *Musikkterapi*
- Rolvjord, R., & Halstead, J. (2013). A woman's voice: The politics of gender identity in music therapy and everyday life. *The Arts in Psychotherapy*, 40(4), 420–427. doi:10.1016/j.aip.2013.05.015
- Rottenberg, C. (2014). The rise of neoliberal feminism. *Cultural Studies*, 28(3), 418–437.
- Ruud, E. (1980). *Hva er musikkterapi?* Oslo: Gyldendal.
- Ruud, E. (1990). *Musikk som kommunikasjon og samhandling: Teoretiske perspektiv på musikkterapien*. Oslo: Solum.
- Ruud, E. (1996). *Musikk og verdier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ruud, E. (1997/2013). *Musikk og identitet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ruud, E. (1998). *Music therapy, improvisation, communication and culture*. Gilsum NH: Barcelona Publishers.
- Ruud, E. (2007). Nye handlemuligheter. *Musikkterapi* (3), 35–37.

- Ruud, E. (2008). Et humanistisk perspektiv på norsk musikkterapi. I G. Trondalen & E. Ruud (red.) *Perspektiver på musikk og helse: 30 år med norsk musikkterapi*, s. 123-138. Skriftserie fra Senter for musikk og helse, vol. 1. Oslo: Norges musikkhøgskole.
- Ruud, E. (2010). *Music therapy: A perspective from the humanities*. Gilsum, NH: Barcelona Publishers.
- Ruud, E. (2011). Musikk med helsekonsekvenser. Et musikkpedagogisk prosjekt for ungdommer i en palestinsk flyktningleir. I S. E. Holgersen & S. G. Nielsen (red.) *Nordisk musikkpedagogisk forskning: Årbok, 12*, s. 59–80. NMH-publikasjoner 2011:2. Oslo: Norges musikkhøgskole.
- Ruud, E. (2013). Can music serve as a «cultural immunogen»? An explorative study. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*, 8. doi: 10.3402/qhw.v8i0.20597
- Ruud, E. (2014). Health affordances of the RHYME artefacts. I K. Stensæth (red.), *Music, Health, Technology and Design*, s. 141–156. Skriftserie fra Senter for musikk og helse, vol. 8. Oslo: Norges musikkhøgskole.
- Ruud, E. (2015). Musikkterapi. I E. Ruud (red.), *Fra musikkterapi til musikk og helse*. Bind I, s. 9–12. Opprinnelig publisert i *Musikk i skolen*. 1979 (4), 34–35.
- Ruud, E. (2016). *Musikkvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Scrine, E. (2016). Enhancing social connectedness or stabilising oppression: Is participation in music free from gendered subjectivity? *Voices: A World Forum for Music Therapy*, 16(2). doi:10.15845/voices.v16i2.881
- Sloboda, J. A. (2005). *Exploring the musical mind*. Oxford: Oxford University Press.
- Small, C. (1998). *Musicking. The meanings of performing and listening*. Hanover, NH: Wesleyan University Press.
- Solli, H. P., Rolvsjord, R., & Borg, M. (2013). Toward understanding music therapy as a recovery-oriented practice within mental health care: A meta-synthesis of service users' experiences. *Journal of Music Therapy*, 50(4), 244–273. doi: org/10.1093/jmt/50.4.244
- Solli, H. P., & Rolvsjord, R. (2015). «The opposite of treatment»: A qualitative study of how patients diagnosed with psychosis experience music therapy. *Nordic Journal of Music Therapy*. 24(1), 67–92. doi:10.1080/08098131.2014.890639
- Stensæth, K. (red.). (2014). *Music, Health, Technology and Design*. Skriftserie fra Senter for musikk og helse, vol. 8. Oslo: Norges musikkhøgskole.
- Stige, B. (2014). *Elaborations toward a notion of community music therapy*. Gilsum, NH: Barcelona Publishers.

- Stige, B. Ansdell, G., Elefant, C., & Pavlicevic, M. (2010). *Where music helps. Community music therapy in action and reflection*. London: Ashgate.
- Stige, B. & Aarø, L. E. (2012). *Invitation to community music therapy*. New York: Routledge.
- Storsve, V., Westby, I. A., & Ruud, E. (2009). Håp og anerkjennelse: om et musikkprosjekt blant ungdommer i en palestinsk flyktningleir. I E. Ruud (red.) *Musikk i psykisk helsearbeid for barn og unge*, s. 187–203. Skriftserie fra Senter for musikk og helse, vol. 5. Oslo: Norges musikkhøgskole
- Whitehead-Pleaux, A., Donnenwerth, A., Robinson, B., Hardy, S., Oswanski, L., Forinash, M. & York, E. (2012). Lesbian, gay, bisexual, transgender, and questioning: Best practices in music therapy. *Music Therapy Perspectives*, 30(2), 158–166.
- Whitehead-Pleaux, A., Donnenwerth, A. M., Robinson, B., Hardy, S., Oswanski, L. G., Forinash, M., ... & Tan, X. (2013). Music therapists' attitudes and actions regarding the LGBTQ community: A preliminary report. *The Arts in Psychotherapy*, 40(4), 409–414. doi.org/10.1016/j.aip.2013.05.006